

УДК 159.923-057.87

ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНОЇ ЖИТТЕВОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТАМИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Помиткіна Л.В., д. психол. н., професор
кафедри авіаційної психології

Національний авіаційний університет

У статті розглядаються психологічні особливості прийняття особистістю стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції. Проаналізовані наукові підходи вчених. Подані результати емпіричного дослідження особливостей прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції.

Ключові слова: позиція, становлення, життєва позиція особистості, студентська молодь, прийняття стратегічного життєвого рішення.

В статье рассматриваются психологические особенности принятия личностью стратегического жизненного решения по определению собственной жизненной позиции. Проанализированы научные подходы ученых. Поданы результаты эмпирического исследования особенностей принятия студентами стратегического жизненного решения по определению собственной жизненной позиции.

Ключевые слова: позиция, становление, жизненная позиция личности, студенческая молодежь, принятие стратегического жизненного решения.

Pomytkina L.V. THE DETERMINATION OF OWN LIFE POSITION BY STUDENTS AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

The article reveals the psychological features of strategic life decision-making considering the determination of own life position, analyzes the views of scientists, presents the results of an empirical research of features of strategic life decision-making by students considering the determination of own life position.

Key words: position, formation, individual's life position, students, strategic life decision-making.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство перебуває у вирі економічних і політичних перетворень, які своєю стрімкістю та хаотичністю, безумовно, впливають на становлення молодого покоління нашої держави. Недалекоглядність, життя сьогоднішнім днем, безвідповіальність – стають, значною мірою, типовою суспільною ознакою, що ускладнює процес прогнозування особистістю власного майбутнього, зокрема, визначення власної життєвої позиції.

В узагальненому вигляді життєва позиція – це ідеали, переконання і цінності особистості, які концентрують у собі основоположні принципи її поведінки і діяльності.

Термін «життєва позиція особистості» уперше знаходимо у А. Адлера, який визначав її як головну рушійну силу і умову психічного та соціального розвитку людини [1]. Вчений розглядав людину не тільки як щось центральне саме по собі, але і як частину більшої цілісності – сім'ї, спільноти друзів і знайомих, суспільства, людства. Особливості життєвої позиції визначають мотиви діяльності, поведінки, рівень активності, а найголовніше – спрямованість людини. Життєва позиція додає визначений соціальний і особистісний зміст тому, як і з якою ефективністю людина використовує свої здібності, знання та вміння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження становлення життєвої позиції особистості у різних аспектах здійснювали К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьев, Е. Берн, Л.І. Божович, Р.М. Грановська, І.М. Макаров, В.М. Маркін, В.Г. Панок, С.А. Прядко, С.Л. Рубінштейн, Л.В. Сохань, Т.М. Титаренко та ін. Вчені розглядали життєву позицію як внутрішню установку, орієнтацію на певну лінію поведінки, що базується на світоглядних, моральних і психологічних якостях особистості та відображає її суб'єктивне ставлення до суспільства. Це передусім спрямованість інтересів особистості у провідних сферах життедіяльності – у праці, спілкуванні, пізнанні. Однак у працях учених не достатньо розроблена проблема прийняття людиною стратегічного життєвого рішення з визначенням власної життєвої позиції.

Постановка завдання. Висвітлення психологічних особливостей прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з вибору власної життєвої позиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життєва позиція визначається вченими як соціально-психологічна характеристика, що окреслює суб'єктивну (активний, діяльнісний) сторону становища особистості в структурі суспільства. С.Л. Рубінштейн справедливо зазначав, що

особистістю є людина, у якої є своя позиція, своє яскраво виражене свідоме ставлення до життя, світогляд, до якого вона прийшла в результаті великої свідомої роботи [6]. Прийняття рішення з визначенням власної життєвої позиції є надзвичайно відповідальним, пролонгованим у часі процесом, який впливає на все життя людини, визначає її долю [4; 8].

Зазвичай формування життєвої позиції особистості включає в себе великий комплекс об'єктивних і суб'єктивних умов і процесів, серед яких – засвоєння певного світогляду, знань, вироблення переконань, соціальних і професійних навичок, розвиток особистісних відносин, залучення до трудової та громадсько-політичної діяльності.

Розглянемо основні координати, у яких може знаходитися життєва позиція особистості. Вчені зазначають, що життєва позиція може бути активною і пасивною (В.Т. Єфімов, В.М. Маркін, І.П. Хобта), конструктивною і деструктивною (Е. Берн) стосовно суспільних цінностей, явищ і проблем, духовною і бездуховною (Е.О. Помиткін), віртуальною і маніпулятивною (С.А. Прядко), негативною і позитивною, егоїстичною і колективістською, гуманістичною і функціональною, моральною і аморальною тощо.

Особистість з активною та конструктивною життєвою позицією живе в гармонії з навколоишнім світом, для неї характерні продуктивне співробітництво, позитивні стосунки з людьми. Становлення активної і конструктивної життєвої позиції особистості може відбуватися завдяки активізації психологічних чинників у соціальному, професійному та в особистісно-сімейному середовищі.

Пасивна (конформна) життєва позиція особистості спрямована на підкорення оточуючому світу і формується в силу різних обставин: неприйняття, відштовхування, презирства, байдужості з боку батьків та значущих дорослих. Деструктивна життєва позиція виявляється у невпевненості в собі, у зневірі в близьких та оточуючих людях, що призводить до психологічної дезадаптованості та неуспішності.

Значний внесок у дослідження життєвої позиції особистості зробив Е. Берн, який глибоко розглядав цей феномен не лише на теоретичному, а й на практичному рівні. Зокрема, розроблений ним опитувальник життєвої позиції особистості визначає чотири типи життєвих позицій, а саме: конструктивну, оборонну, депресивну та безплідну.

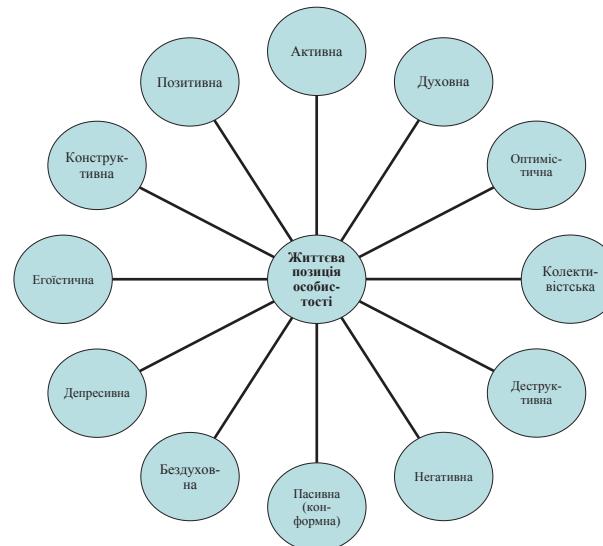
Дослідник стверджував, що у випадках, коли дитину оточує атмосфера любові, прийняття та безпеки, формується позитивна базова позиція людини, дитина набуває міцну основу для позитивної самооцінки та

позитивного, дружнього ставлення до оточуючих. Однак через різні обставини, такі, зокрема, як: неприйняття, відштовхування, зневага, байдужість з боку батьків тощо, у дитини може скластися хибне уявлення про саму себе і про зовнішній світ, що призводить до виникнення інших неприродних, нездорових внутрішніх настановлень. У цьому випадку формується деструктивна життєва позиція, зокрема депресивна, оборонна чи безплідна.

Слід зазначити, що в класифікації життєвих позицій особистості дослідники не дійшли одностайної думки. Так, досліджуючи життєву позицію особистості в контексті соціалізації, С.А. Прядко виокремив такі види, як: свідома пасивна життєва позиція, конформістська, віртуальна та маніпулятивна життєва позиція [5]. На думку дослідника, життєва позиція особистості є специфічним соціальним утворенням, що призводить до формування сталого внутрішнього імперативу, відповідно до якого вибудовується та корегується життєва стратегія.

Аналіз наведеного матеріалу дозволяє зробити висновок про багатовимірність видів життєвої позиції особистості, різноманітність наукових підходів до їх типологізації. В узагальненому вигляді основні диференційовані види життєвої позиції особистості подані на рисунку.

Безумовно, завдання психолого-педагогічного впливу полягає в тому, щоб сформувати, скорегувати становлення конструктивної, активної і духовної життєвої позиції молоді відповідно до потреб особистісного розвитку та розвитку суспільства. При цьому існують різні підходи до розуміння особливостей процесу становлення життєвої позиції особистості.

Основні диференційовані види життєвої позиції особистості

Частина дослідників (А.М. Архангельський, Е. Берн, В.Т. Єфімов, С.А. Прядко, І.П. Хобта) стверджують, що життєва позиція формується свідомо чи несвідомо, передусім у процесі соціалізації особистості і виявляється в активності та суб'єктивному ставленні до суспільних цінностей і норм. Життєва позиція людини формується сукупністю всіх соціальних впливів на неї і перш за все системою суспільного виховання. При цьому життєва позиція особистості зумовлює її психічний та соціальний розвиток, призводить до формування стального внутрішнього утворення, згідно з яким вибудовується її життєва стратегія.

За поглядами Л.І. Божович, Л.С. Виготського, Е. Еріксона та ін., основи життєвої позиції закладаються в підлітковому віці. Особистість відчуває необхідність самовизначення, у саморозвитку, усвідомлення ставлення до себе і світу, реалізує у життедіяльності самостійно створені умови свого розвитку, а також відчуває вплив зовнішніх факторів.

Прихильники іншого підходу (В.Н. Маркін, К. Стайнер) вважають, що життєві позиції особистості формуються набагато раніше. Так, К. Стайнер, послідовник Е. Берна, зауважив, що це може відбутися вже в перші місяці годування дитини. Вчений вважав, що всі діти починають із позитивної позиції, доки щось не перериває цю гармонію. Причиною може бути відчуття того, що мати перестала так оберігати дитину, як у перші дні. На основі цієї дисгармонії та свого уявлення про себе та інших починається написання сценарію життя.

На думку І.М. Макарова, життєва позиція закладається ще до народження та є сформованою вже близько семи років [2]. Оскільки в багатьох пам'ять на дошкільне та раннє дитинство блокована, то в стані трансу вченому вдалося відновити ранні переживання дитини в лоні матері. У випадках, коли вагітна жінка не хотіла дитину, але народила, дитина відчувала материнське ставлення ще до народження, і це вплинуло на формування її життєвої позиції.

Незважаючи на різні погляди вчених щодо процесу становлення життєвої позиції особистості, усі вони підкреслюють, що відповідальність за свідоме визначення власної позиції залишається за самою людиною та потребує розвитку свідомості. Дослідники вказують, що кожна доросла людина не перебуває на своїй базовій екзистенціальній позиції постійно. Найчастіше вона приховує її під різними масками, але екзистенціальна позиція завжди виявляється у важких життєвих обставинах, при

вирішенні психологічних проблем, у нових, несподіваних ситуаціях, у стані внутрішнього конфлікту, напруги, фрустрації. Якої ж життєвої позиції дотримується сучасна молодь та які особливості прийняття цього відповідального рішення можна виокремити? Для цього нами було проведено емпіричне дослідження серед представників студентства.

Емпіричне дослідження особливостей прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції проводилося серед студентів ряду ВНЗ України. Дослідження полягало у визначені провідних цінностей та мотивів студентів з використанням морфологічного тесту життєвих цінностей (МТЖЦ) (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушіна) та методики «Життєві завдання особистості» (Т.М. Титаренко). Основним діагностичним конструктом тесту є термінальні цінності, а саме: саморозвиток, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, високе матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності.

Термінальні цінності реалізуються по-різному в залежності від життєвої сфери: у сфері професійного життя, у сфері освіти, у сфері сімейного життя, сфері громадської активності, сфері захоплень, сфері фізичної активності. Результати емпіричного дослідження подані в табл. 1.

Як видно з табл. 1, для студентської молоді найбільшою цінністю (за рангом) є високе матеріальне становище (I), а на останньому місці (V) – власний престиж, тобто завоювання свого визнання в суспільстві та відповідність певним соціальним вимогам. Це означає, що високе матеріальне становище для більшості студентів є фактором матеріального благополуччя як головного сенсу існування. Високі значення за цим показником виявлено в 26,5% студентів, середні – у 64,7%, і лише для 8,8% молоді цей показник відповідає низькому рівню. Займати престижне місце у суспільстві прагнуть 67,6% студентів, однак їх показники на середньому рівні, тобто високої зацікавленості в цьому немає.

На четвертому (також низькому) рівні у студентів виявилися цінності саморозвитку, активні соціальні контакти та власна індивідуальність. Отримані дані можуть характеризувати молодих людей як незацікавлених у пізнанні своїх індивідуальних особливостей, у постійному розвитку своїх здібностей та особистісних характеристик, встановленні сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширенні своїх міжособистісних зв'язків та реалізації своєї соціальної ролі.

Таблиця 1
Кількісні показники розподілу життєвих цінностей студентів (n=850)

Життєві цінності	Рівні значущості життєвих цінностей (середнє арифметичне), %			Вираженість показників, (срд. зн.)	Ранг
	Високий	Середній	Низький		
Розвиток власної особистості	2,9	67,6	29,4	5,4	54,0
Духовне задоволення	11,7	79,4	8,8	6,7	67,0
Креативність	5,8	58,8	35,3	5,2	52,0
Активні соціальні контакти	11,7	44,1	44,1	5,4	54,0
Власний престиж	0	67,6	32,3	5,2	52,0
Високе матеріальне становище	26,5	64,7	8,8	8,0	80,0
Досягнення	26,5	61,7	11,8	7,7	77,0
Збереження власної індивідуальності	14,7	50,0	35,3	5,4	54,0

Цікавим є той факт, що на другому місці за рангом виявилися досягнення, тобто постановка та вирішення певних життєвих завдань як головних життєвих чинників. Однак, як видно з табл. 1, досягнення цікавлять студентів не за рахунок власного розвитку, активних соціальних контактів та своєї індивідуальності. Це означає, що студенти свої майбутні успіхи пов'язують не з прикладенням власних зусиль, а за рахунок втручання сторонніх осіб, або зміни певних обставин.

Також низьким за рангом є показник креативності (п'яте місце), що характеризує студентів як нездатних реалізувати свої творчі можливості та змінювати навколошній дійсність. Досить великий відсоток студентів (35,3%) мають низькі значення за цим показником. Показник духовного задоволення студентів, тобто керівництво морально-етичними принципами, перевага духовних потреб над матеріальними, опинився на третьому, не досить високому рівні.

Розподіл життєвих цінностей студентської молоді у відповідності до основних життєвих сфер поданий у табл. 2. Як видно з даних таблиці, цінності студентів за життєвими сферами розподілилися таким чином, що на першому і другому місці виявилися професійне життя (59,7%) та освіта (57,8%), які у нашому випадку можна віднести до професійного самовизначення. Високий ранг у цій сфері є характерною ознакою, оскільки професійне навчання для студентів – це їх провідна діяльність, яка займає досить велику частку часу, стає предметом роздумів, і вказує на прагнення до підвищення рівня своєї освіченості, розширення кругозору щодо професійного навчання.

На третьому місці – сфера сімейного життя (55,6%), отже, думки про створення майбутньої сім'ї, прийняття рішення щодо вибору супутника життя хвилюють студен-

тів, але не найбільше, оскільки більшість студентів вважають за розумне спочатку ствердитися в обраній професії, а вже потім створювати сім'ю.

Таблиця 2
Кількісні показники розподілу цінностей студентів за життєвими сферами (n=850)

Життєві сфери	Вираженість кількісних показників, (срд. зн., %)	Ранг
Професійне життя	59,7	I
Освіта	57,8	II
Сімейне життя	55,6	III
Громадська активність	53,5	V
Захоплення	54,0	IV
Фізична активність	34,1	VI

Однак, як зазначають А. Адлер, Р. Мей, С.Л. Рубінштейн та ін., людина лише тоді розвивається, коли вона реалізується одночасно у трьох світах: у праці, любові та взаєминах з оточуючими.

На останньому місці виявлено цінності сфери суспільного життя, яка визначається громадською активністю (53,5%), захопленнями (54,0%) та фізичним розвитком (34,1%), і у нашему випадку характеризує життєву позицію особистості. Саме ці цінності вказують на рівень значущості для людини власних захоплень, проблем суспільного життя та власного здоров'я. Ідеали, цінності, переконання особистості визначають провідну роль у ставленні молодої людини як до себе, так і до оточення, до її конструктивної чи деструктивної поведінки в соціумі.

Як видно з результатів емпіричного дослідження, ця сфера життєво важливих цінностей поки що залишається на найнижчому рівні серед інших. Це вказує на ту

обставину, що для більшості студентів проблеми життя суспільства не є актуальними. Студенти неохоче залучаються до суспільно-політичної активності, вважають, що фізична культура не потрібна, вони й так здорові і красиві та, у більшості, не пов'язують своє життя зі здоровим способом життя, з фізкультурою та спортом.

Як видно з табл. 2 цінності фізичної активності (34,1%) у студентів на найнижчому рівні. Подібні відповіді можуть бути зумовлені особливостями вікового періоду життя та ступенем задоволеності тих чи інших потреб особистості. Однак для нашого дослідження цей показник є важливим, оскільки лише фізично здорована особистість здатна планувати, досягати та впроваджувати в життя свої стратегічні життєві рішення.

Таким чином, особистісні життєві цінності студентської молоді можна вважати сформованими на середньому рівні значущості. Першочергово молодь цінує професійне навчання, що забезпечить у майбутньому високе матеріальне становище, на другому місці є цінності, пов'язані з вибором шлюбного партнера та створенням сім'ї і на третьому – цінності, пов'язані з визначенням життєвої позиції у соціумі та соціальному оточенні.

За методикою «Життєві завдання особистості» досліджувалися два показники: мотивація самоконституовання, яка характеризує потяг людини до самотворення, покращення себе та визначення свого місця у соціумі, та мотивація життєтворчості, яка характеризує духовно-практичну діяльність людини, спрямовану на творче проектування і здійснення власного життєвого проекту. Аналіз отриманих емпіричних даних дозволив встановити, що кількісний показник розвитку мотивації самоконституовання у студентів становить лише 25,0%; показник мотивації життєтворчості – 37,5%. Це досить низькі показники.

Показник мотивації самоконституовання характеризує забезпечення професійного та особистісного саморозвитку, орієнтацію у виборі життєвої позиції особистості. Слід зазначити, що самоконституовання особистості відбувається в процесі розширення меж досвіду та свідчить про наявність частково усвідомленого проекту реалізованої цілісності життя. Особливості психологічних механізмів самоконституовання особистості студента виявляються в оцінюванні, формуванні, ототожнюванні, пред'явленні та схвалення власної особистості, а також подальших перспектив її розвитку.

У нашій вибірці високий рівень мотивації до самоконституовання виявлено лише в 30,8% студентів, середній – у 34,0%, низь-

кий – у 35,2% студентів. Таким чином, переважна більшість студентів поки що не зацікавлена у професійному та особистісному саморозвитку, не мотивована на вироблення власної точки зору на усі події життя, а отже, спрямованість на прийняття рішення щодо вибору життєвої позиції сформована недостатньо.

Також низьким є показник життєтворчості – 37,5% як спрямованості на творче проектування і здійснення власного життєвого проекту, в основу якого покладено уявлення про життя людини як творчий процес, у якому вона сама повинна весь час приймати рішення. Мотивація життєтворчості – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість особистості. У нашому випадку високий показник життєтворчості був виявлений у 27,0% студентів, середній – у 35,2%, низький – у 36,6%. Отже, переважна кількість студентів з низьким показником життєтворчості означає, що молоді люди, переважно, поки що не мають намірів покращувати світ, допомагати потребуючим, брати участь у розбудові країни чи хоча б власного міста, а відповідно формувати конструктивну життєву позицію.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з визначення життєвої позиції відбувається як свідомий акт самопізнання та самоконституовання на основі ціннісної орієнтації особистості у навколошньому світі, у тому числі й ціннісного ставлення до себе та до інших людей, як результат засвоєння соціальних норм та під впливом культурного середовища.

Таким чином, дослідження засвідчило нагальну потребу впровадження у ВНЗ психолого-педагогічного забезпечення щодо підготовки студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначенням власної життєвої позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер ; пер. А. Боровиков. – М. : Академический проект, 2007. – 232 с.
2. Макаров И.М. Теория выбора и принятия решений / И.М. Макаров. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
3. Маркин В.Н. Жизненные позиции личности: идеологический и социально-психолог. аспект / В.Н. Маркин. – Акад. общ. наук при ЦККПСС. – М. : Мысль, 1989. – 171 с.
4. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень : [монографія] / Л.В. Помиткіна. – К. : Кафедра, 2013. – 381 с.
5. Прядко С.А. Життєва позиція особистості в аспекті сучасного соціально-філософського осмислення /

- С.А. Прядко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2004. – № 40. – С. 56–63.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.

7. Хобта І.П. Активна життєва позиція / І.П. Хобта. – К. : Мисль, 1984. – 210 с.

8. Pomytkina Lyubov Personal readiness of youth to making strategic life decisions / Lyubov Pomytkina // European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart), 2013. – № 5. – P. 155–157.

УДК 159.92.15.21

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ревенко С.П., викладач
кафедри загальної та соціальної психології,
провідний фахівець психологічної служби
Херсонський державний університет

У статті розглянуто зміст понять «здоров'я», «психологічне здоров'я» відносно учасників навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Під час дослідження були визначені рівні психологічного здоров'я, задоволеність і психологічне благополуччя у сфері міжособистісної та ділової активності в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: здоров'я, психологічне здоров'я, ідентичність, негативна емоційність, емоційна стійкість, психологічне благополуччя, стресостійкість.

В статье рассмотрено содержание понятий «здравье», «психологическое здоровье» относительно участников учебно-воспитательного процесса высшего ученого заведения. Во время исследования были определены уровни психологического здоровья, удовлетворённость и психологическое благополучие в сфере межличностной и деловой активности в процессе учебной деятельности.

Ключевые слова: здоровье, психологическое здоровье, идентичность, негативная эмоциональность, эмоциональная стойкость, психологическое благополучие, стрессоустойчивость.

Revenko S.P. PSYCHOLOGICAL HEALTH OF STUDENTS AS PSYCHOLOGICAL PROBLEM IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Maintenance of concepts “health”, “psychical health”, “psychological health”, is considered in the article, in particular in relation to the participants of educational-educator process of higher educational establishment. While researching we determined the levels of psychological health, satisfaction and psychological wellbeing in the sphere of interpersonal and business activity in the course of educational activity

Key words: health, psychological health, identity, negative emotionality, emotional firmness, psychological wellbeing, resistance to stress.

Постановка проблеми. У зв'язку з соціально-економічними змінами та перетвореннями в суспільстві привертає увагу проблема збереження здоров'я серед молоді, але не тільки у контексті фізичного здоров'я, тобто соматичних захворювань, а і у контексті психологічного (психічного) здоров'я, яке свідчить про можливість і здатність особистості протидіяти впливу негативних факторів. На нашу думку, така негативна тенденція обумовлена: по-перше, тим, що відбувається значний зрост нервово-психічних захворювань у зв'язку з реагуванням на стресові ситуації, які відбуваються у соціальному середовищі; по-друге, різким зростанням розповсюдженості шкідливих звичок: алкоголізму, різних залежностей; по-третє,

привертає увагу такий психологічний феномен як криза ідентичності, яка визначається розривом між вимогами і змінами у взаємовідносинах у суспільстві і економіці і ригідністю особистісних установок, стереотипу поведінки. Проблема здоров'я людини належить до актуальних проблем людства. Вона стосується всіх сфер людського життя. На сучасному етапі розвитку та становлення молоді у процесі навчання важливо приділяти увагу проблемі психологічного здоров'я і здорового способу життя яке впливає на розвиток та становлення ідентичності особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу вивчення формування уявлень про феномен психологічного здо-